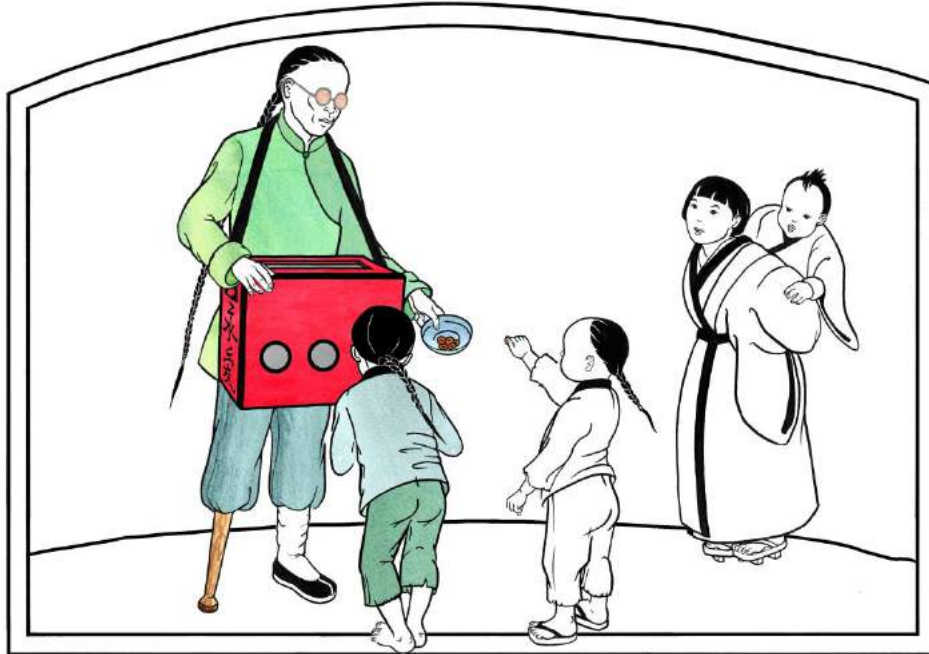

**Een kijkje in de poppenkast.
Horen, voelen, doen
en ontdekken.
Een tastbare ontmoeting
met internationale
en karakteristieke
poppentheaterfiguren.**

Onderwerpen

- I Tableau de la troupe – Extra informatie
- II Expositie – Voorwerpen
- III Beeldmerk – Verzameling
- IV Handpoppenspel – De techniek
- V Oud-Hollandse poppenkast – Jan Klaassen en Katrijn
- VI Welkom – Jan met donkere bril en een mollige baby
- VII Pulcinella – Kip, ei, baby, bezem en de Vesuvius
- VIII Trek maar aan het touwtje – Commedia dell’arte
- IX Wayang – Heldendichten met Semar en Petruk
- X Turkse schimmen – Karagöz en Hacivat
- XI Stangpoppentheater – Repertoire met paladijnen

Afbeelding I: straatentertainment door een blinde kijkkastman met zijn rarekiek. De Chinees heeft een houten been en zijn haar hangt als een lange, strakke vlecht tot over zijn onderrug. In zijn linkerhand houdt hij een kommetje als mansbakje. Daar haalt hij geld mee op. Aan een draagband om zijn nek hangt voor zijn buik een kijkkast. Door een van de drie ronde openingen in deze rarekiek – peepshow – is een kleine theaterscène te zien. Tegen een geringe bijdrage mag je door een van de kijkgaatjes ‘piepen’. Een kind met een haarvlecht en op blote voeten gluurde door het meest rechtse gat.

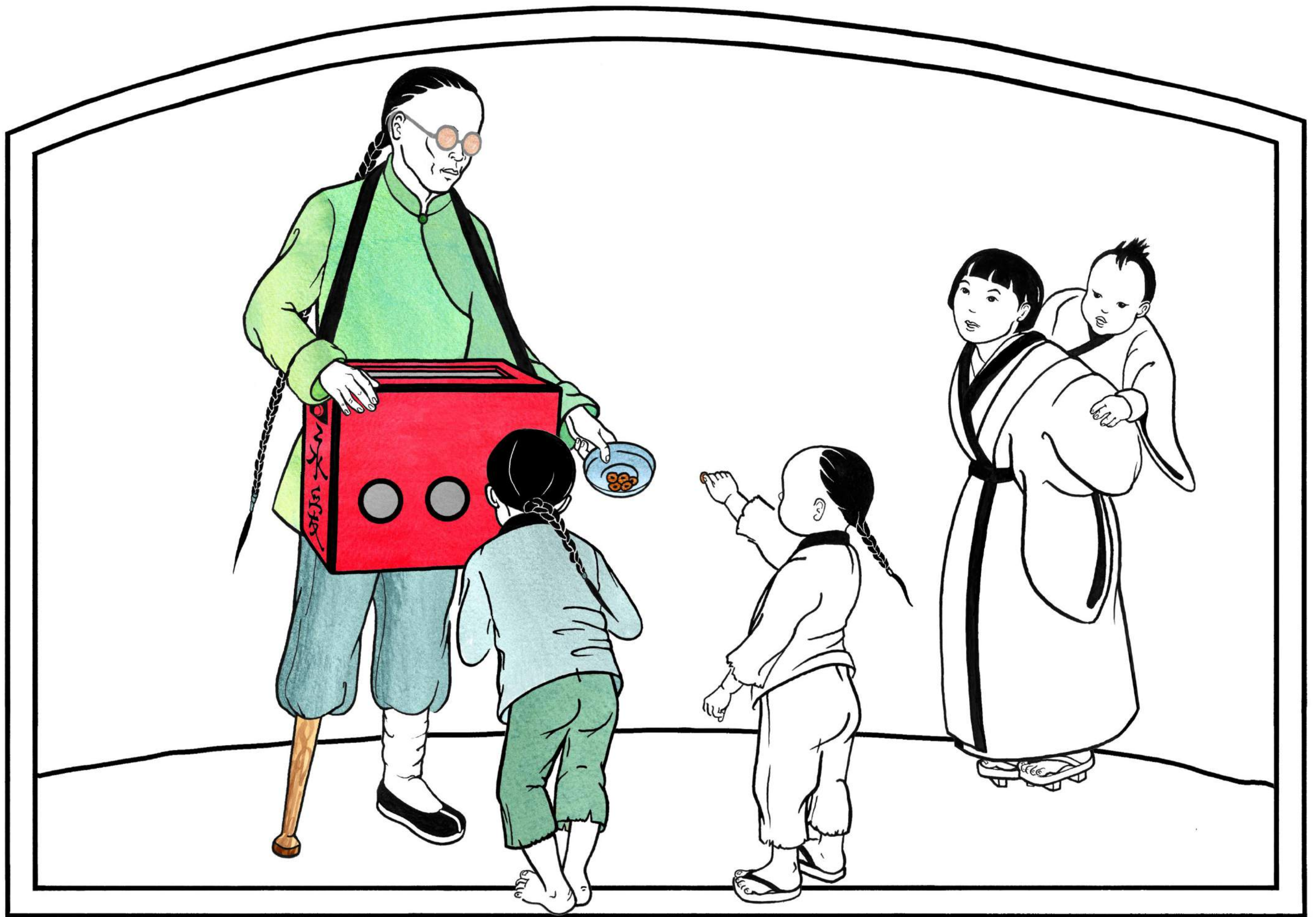

Tableau de la troupe

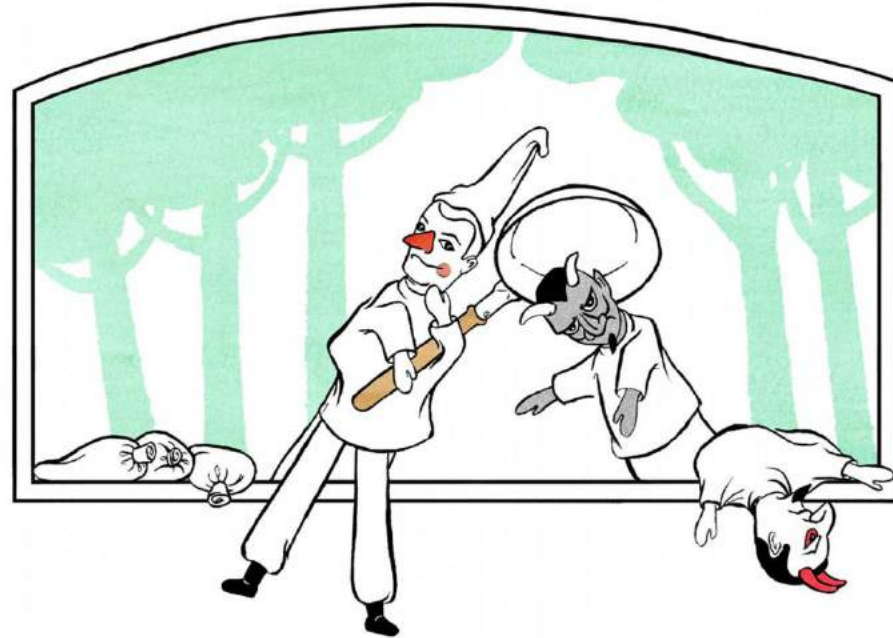
Poppenkast, poppen, schimmen en objecten.

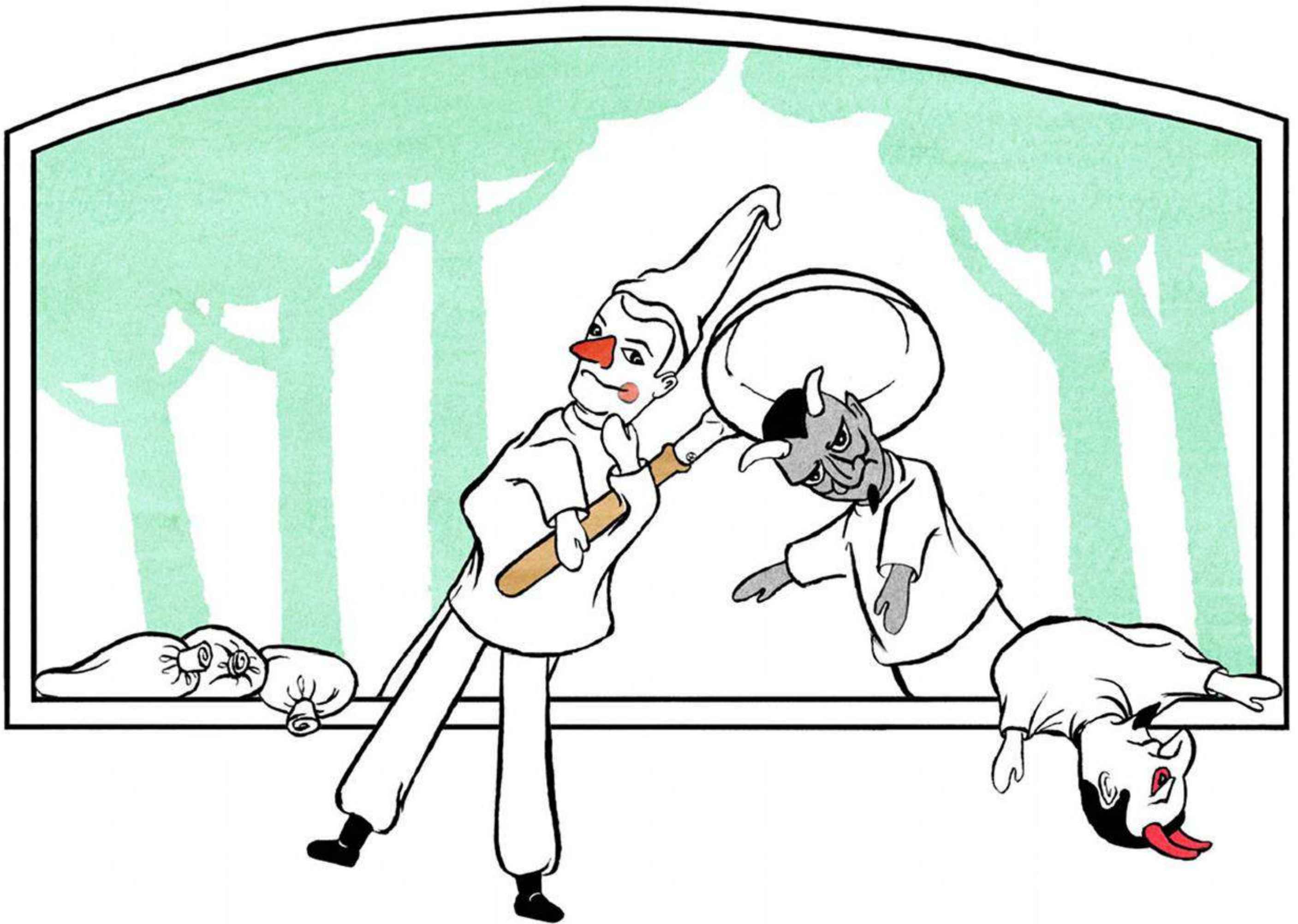
- Handpoppen: Guignol uit Lyon, Jan Klaassen, Katrijn, diender, koning, koopman, de duivel en de Dood.
- Stangpoppen: Tchantchès uit Luik, twee ridders, een monnik en Pulcinella uit Napels.
- Marionetten: paard, hondje en een eend.
- Trekpoppen: Pinokkio en de Duitse Kasperl.
- Wayang kulit: Jan Klaassen, Semar, Petruk, Kancil het dwerghertje en een krokodil.
- Wayang golek: Javaanse ordehandhaver (stokpop met pet) en een dienaar (pop met beentjes).
- Turkse schimmen: Karagöz en Hacivat.
- Objecten: een bolvormige poppenkop, Mr Punch met een sigaar, een wandelstok, zijn hond Toby en zijn vrouw Judy met de baby. Attributen: mattenklopper, bezem, slaghout, mansbak, koffer, kistje, galg en bel.

Extra informatie

Reliëfafbeeldingen, teksten in grootformaat, braille en gesproken tekst in het Engels en in het Nederlands, film- en geluidsfragmenten, illustraties, een website en documentatie.

Afbeelding II: Hongaarse Vitéz László met koekenpan, zakjes meel en twee duivels. Handpoppen.

Mini-pop-up-expositie

In de expositie 'Een kijkje in de poppenkast. Horen, voelen, doen en ontdekken.' toont het Poppenspe(e)l-museum voor visueel gehandicapten een tastbare ontmoeting met karakteristieke poppentheaterfiguren. Het volkspoppenspel berust op oude tradities, met van generatie op generatie doorgegeven figuren, attributen en speltechnieken. Door onderlinge beïnvloeding ontstond er een internationaal repertoire.

Voorwerpen

In het traditionele poppenspel worden verscheidene voorwerpen gehanteerd: een kistje, een knuppel, een koekenpan, worstjes, een mattenklopper, een galg, een bezem en een mansbakje (geldbakje). Op het kleine lijsttoneel van de poppenkast zijn de meeste voorwerpen vaak veel te groot in verhouding tot de poppen. Dit draagt sterk bij aan het slapstickkarakter van het spel.

Afbeelding III: Guignol met donkere bril en zijn haar in een lange vlecht. Over zijn gilet – mouwloos vest – draagt hij een bruine pandjesjas met goudkleurige bolle knopen. Onder zijn kin zit een strikje. Op zijn hoofd heeft hij een bonnet: een kapmutsje. In plaats van zijn onafscheidelijke slaghout hanteert hij nu een blindenstok. Handpop, Lyon.

Beeldmerk

In het beeldmerk van het Poppenspe(e)lmuseum is links Jan Klaassen afgebeeld: hij hanteert een knuppel. Helemaal rechts zit Katrijn. Zij zwaait met een mattenklopper en wipt met een draad aan haar schoen een letter 'E' uit de naam van het museum. Deze (extra) letter in 'spe(e)l' maakt duidelijk, dat het museum niet alleen een erfgoedinstelling is waar je mag rondkijken, aanraken en studeren, maar waar je ook wordt uitgenodigd te spelen, met de vraag: 'Zelf eens proberen?'

Verzameling

Bezoekers van het museum komen op speelse wijze in aanraking met poppentheatervormen uit binnen- en buitenland. Ons museum biedt kijkplezier, geeft ruimte om te associëren, opent deuren van de verbeelding en presenteert de collectie op een vrolijke en informatieve manier. De verzameling omvat wayangfiguren, marionetten, hand-, stang-, stok- en trekpoppen, maskers, schimmenspelen, papieren theatertjes, snuisterijen, literatuur, foto's, prenten, affiches, scripts, parafernalia en audiovisueel beeldmateriaal.

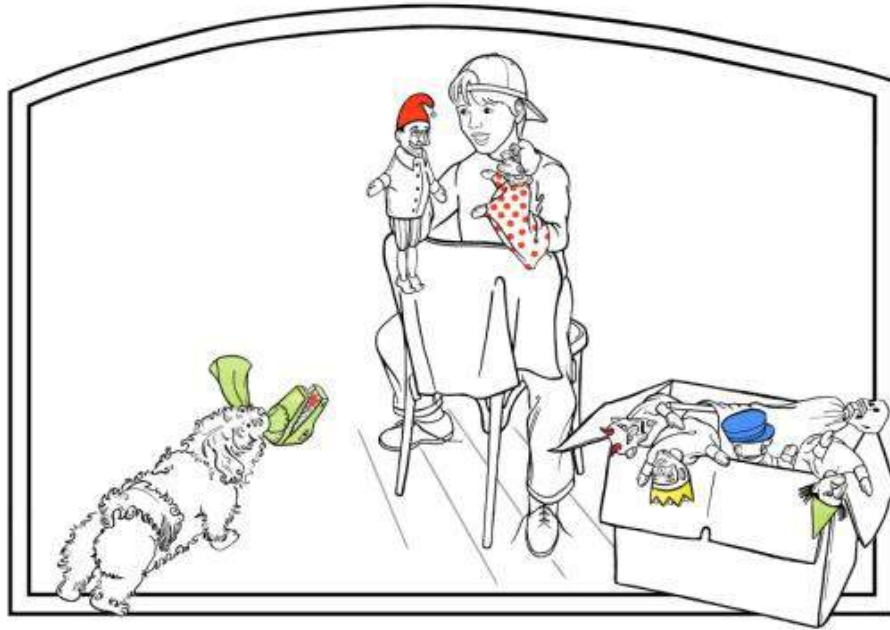
Afbeelding IV: Jan Klaassen met zijn knuppel en Katrijn met haar mattenklopper.

Handpoppenspel

Jan Klaassen is een van de vaste personages in de oud-Hollandse volkspoppenkast en het kinderspel met handpoppen.

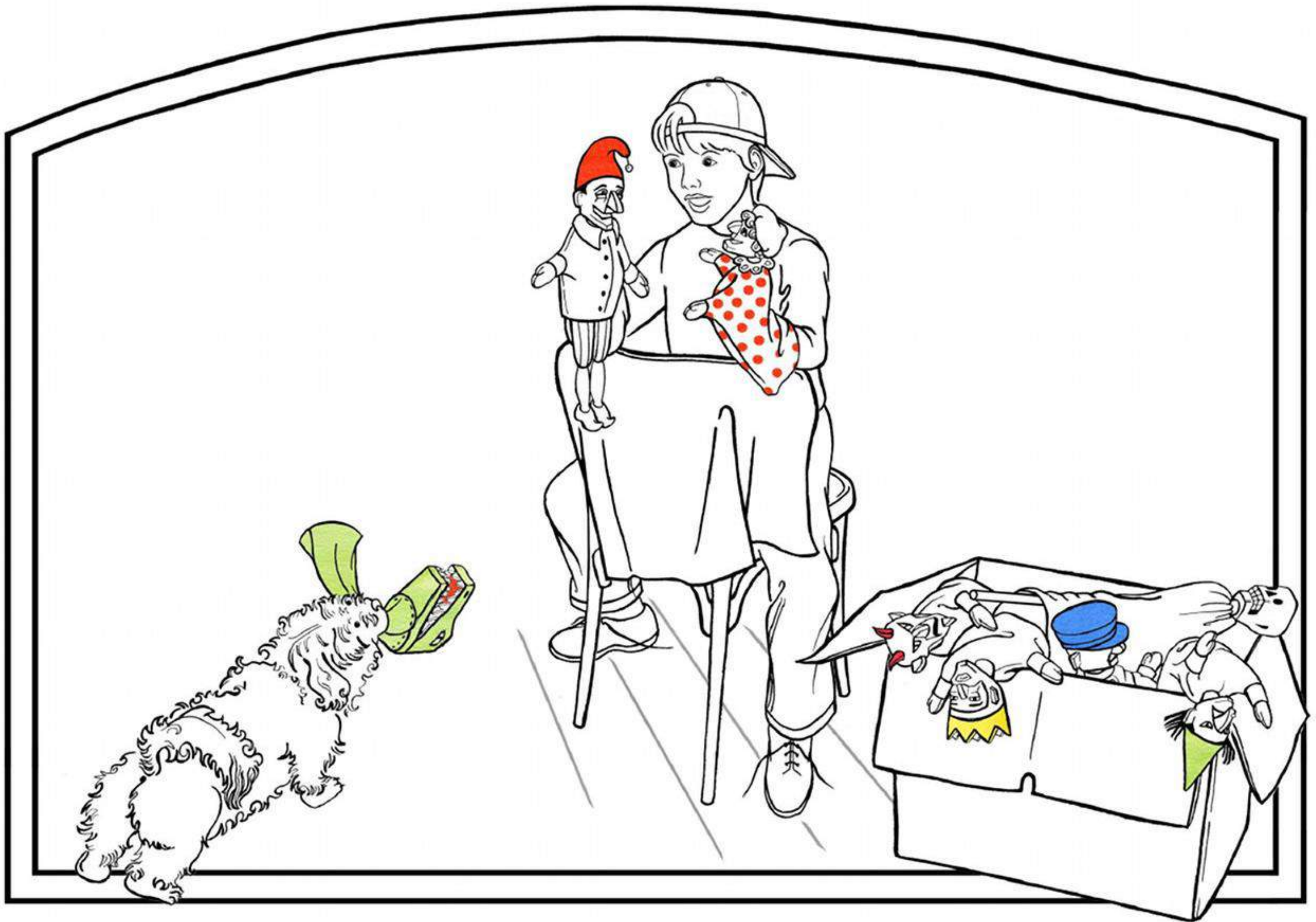
Een vaste set figuren bestaat meestal uit zijn vrouw Katrijn, een heks, de duivel, een krokodil en de koning. Vroeger werd de kop met het hoofddeksel als één geheel uit hout gesneden. Ook de handjes, onderbenen en voetjes werden daarvan gemaakt.

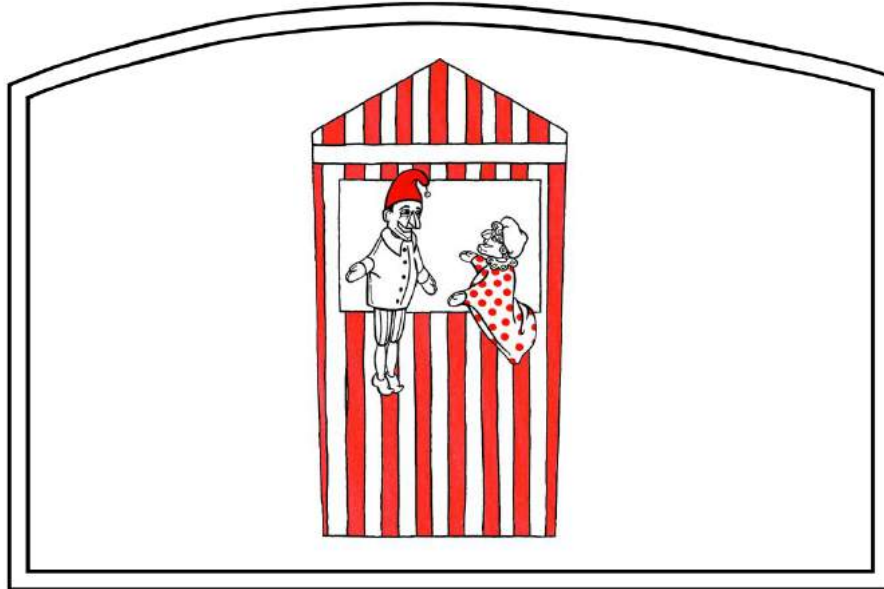
De techniek

De poppenspeler gebruikt zijn vingers om de pop te laten bewegen. In de hals van de kop zit een gat. Daar steekt de speler zijn wijsvinger in. De duim gaat in het ene mouwtje, de pink – soms vergezeld van ring- en middelvinger – gaat in het andere. De handpop heeft onder de kleertjes geen lijf. De knuist van de speler geeft de nodige vulling.

Afbeelding V: met Jan Klaassen en Katrijn spelend jongetje. Zijn pet heeft hij achterstevoren op zijn hoofd. Hij gebruikt de rugleuning van een stoel als poppenkast. Zijn toekijkende hond heeft de krokodil in zijn bek. In een doos liggen handpoppen.

Oud-Hollandse poppenkast

Jan Klaassen is de hoofdfiguur in de oud-Hollandse poppenkast. Hij heeft een grote rode drankneus, een flinke buik en een bochel. Hij draagt een kleurig en bont kostuum met een steek of een puntmuts op zijn hoofd. Zo lijkt hij sprekend op de Engelse Mr Punch.

Aan de onderkant van zijn jasje zijn beentjes genaaid. Aan zijn voeten heeft hij klompen.

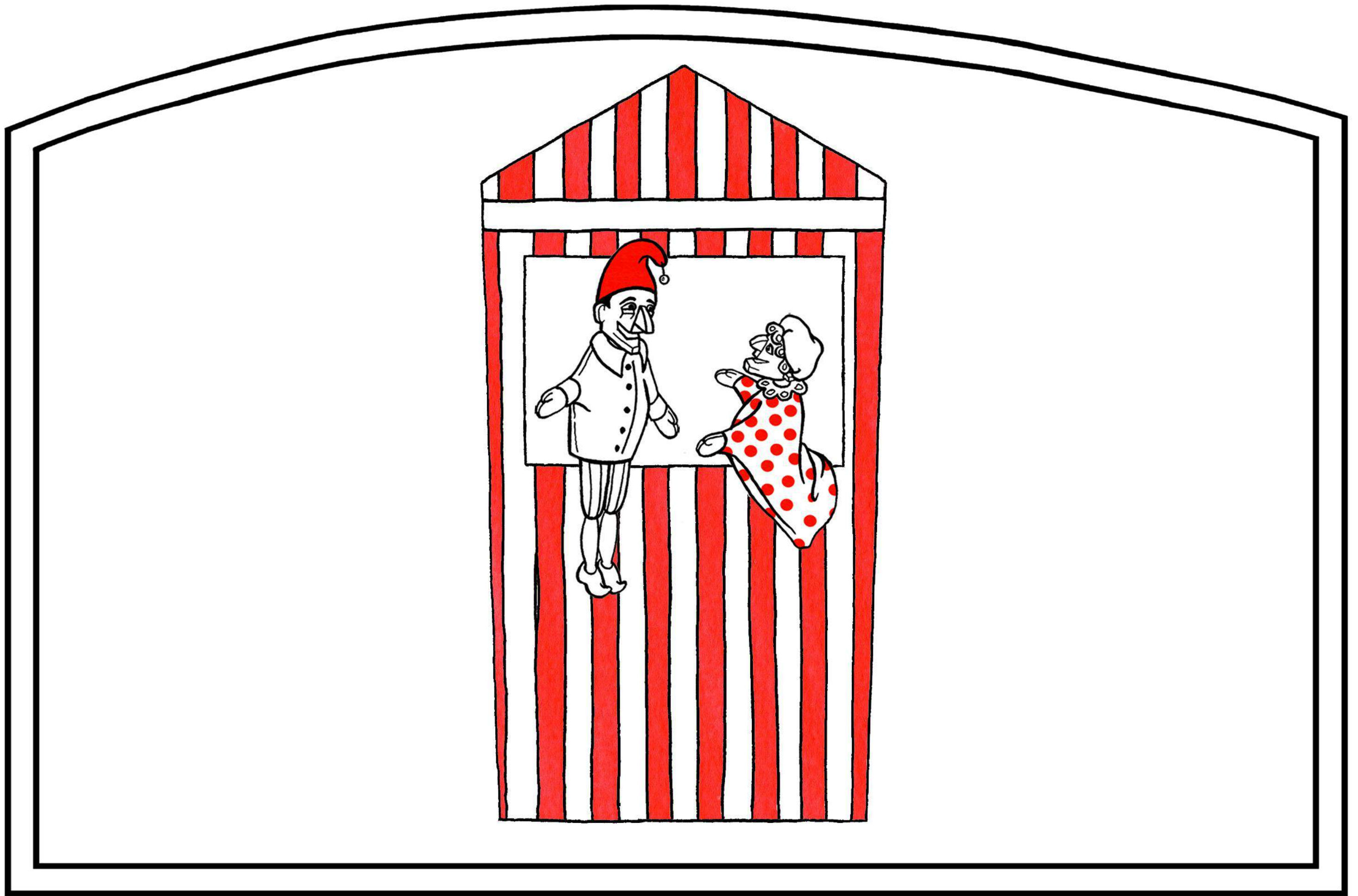
Jan is in de tweede helft van de zeventiende eeuw ontstaan. Hij is een echte Amsterdamse volksjongen, niet op zijn mondje gevallen en vol humor. Wie hem

onrecht doet, kan rekenen op zijn spot of op een pak rammel met de stok. Hij is voor niets en niemand bang, behalve voor Katrijn.

Jan Klaassen en Katrijn

De vrouw van Jan Klaassen heet Katrijn. Op haar hoofd draagt ze een luifelmutsje. Zij heeft vaak een gebloemd jurkje aan en een schortje. Mooi is ze niet. 'Ze heb een mondje waar wel vijf kilo aardappele in kenne', volgens Jan. Katrijn en haar man zijn altijd aan het kibbelen, maar zij is de baas.

Afbeelding VI: poppenkast met Jan Klaassen en Katrijn als handpop.

Welkom

Een vlaggenstok met vlag heet eenieder welkom. Zes traditionele poppenkastfiguren maken hun opwachting in dit poppentheatertafereel met handpoppen.

Van links naar rechts: een duivel met een vooruitstekende haakneus en sik. Op zijn hoofd twee naar opzij uitstekende rode hoorns. In zijn handen houdt hij een rood-witte blindenstok. Naast hem Katrijn. Zij kijkt naar Jan Klaassen.

De Dood van Pierlala is een lange stokpop; de engerd steekt boven de poppenkast uit.

In het midden van het lijsttoneeltje staat een besnorde, geridderde generaal. De klep van zijn pet hangt bijkans over zijn ogen.

Jan met donkere bril en een mollige baby

Jan Klaassen bevindt zich aan de rechterkant van de theateropening. Aan diens puntmuts hangt een belletje. Op zijn neus zit een donkere bril; hij is slechtziend. Net als Katrijn draagt hij klompen en net als bij haar hangen de beentjes over de poppenkastplank. Uit een wolkje komt hun mollige baby.

Afbeelding VII: vijf handpoppen, een stokpop, een vlag, een wolk en een blindenstok.

Pulcinella

De Italiaanse Pulcinella komt uit de omgeving van Napels. Hij is een figuur uit de commedia dell'arte, een toneelvorm die ontstond in de zestiende eeuw. Hij is de stamvader van veel Europese poppenclowns. Pulcinella draagt een wit pak met hoge muts. Zijn zwarte halfmasker heeft een kromme neus. Deze lijkt op een vogelbek. Zijn naam is het verkleinwoord van 'pulcino' (kuikentje).

De poppenspeler geeft Pulcinella een piepstem met behulp van een pivetta (keelfluitje).

Kip, ei, baby, bezem en de Vesuvius

Pulcinella kan de ene keer een man zijn, de andere keer een vrouw. In een spelscène wordt een kip verliefd op hem. Maar Pulcinella houdt alleen met zijn maag van haar. Hij braadt de hen en eet haar op. Zijn buik wordt steeds maar dikker. Hij bevalt van een ei en broedt het uit. Er komen allemaal Pulcinella-baby's uit.

Het achtergronddecor met de baai van Napels en de rokende Vesuvius hoort bij Pulcinella; net zoals een Amsterdamse gracht met een brug hoort bij de poppenkast van de oud-Hollandse Jan Klaassen.

Afbeelding VIII: Pulcinella met bezem, baby uit ei, een kip, een monster met klapbek, de baai van Napels en de rokende vulkaan de Vesuvius.

Trek maar aan het touwtje

Het spelen met trekpoppen was vooral in de negentiende eeuw zeer in zwang. De pop kon van hout of stof zijn, maar bekender zijn de uitvoeringen van papier.

Ze waren verkrijgbaar in de vorm van een centsprent: een volks- of kinderprent die rond 1800 in omloop was. De platte trekpop heeft scharnierende ledematen, die gaan bewegen als je aan een touwtje trekt.

De uitvoeringen van papier bestaan uit losse onderdelen: hoofd, armen, boven- en onderbenen en de torso. De delen kon je uitknippen en zo nodig inkleuren.

Commedia dell'arte

Sommige trekpoppen zagen er extra fraai uit. Hun kleding leek wel van goud! Vaak stellen ze figuren voor uit de commedia dell'arte, zoals Polichinelle en Arlequin (Harlekijn). De Engelse benaming voor een trekpop is 'jumping jack'.

Afbeelding IX: trekpoppen/pantins – heer en mevrouw Polichinelle.

Wayang

Het woord wayang omvat poppenspel (golek), schimmenspel (kulit), maskerspel (topeng) en dans (wong) uit Indonesië. De dalang is de poppenspeler en leider van het gamelanorkest dat achter hem zit. Met gekruiste benen zit hij tijdens het spel voor of achter een wit scherm.

De dalang beweegt de leren figuren, spreekt hun rol en zingt. Met een houten hamertje (cempala) – dat tussen zijn tenen zit – geeft hij klopsignalen tegen een kist (kotak wayang) om het tempo van de muziek aan te geven. Tussen de speler en het scherm brandt een

lamp (blenchong). Hierdoor kan het publiek de poppen als schaduw zien aan de andere kant van het speelscherm (kelir). Niet gebruikte figuren worden in de stam van een bananenplant geprikt: links de kwade partij, rechts de goede.

Heldendichten met Semar en Petruk

Gespeeld worden de Mahabharata- en de Ramayanaverhalen (heldendichten uit India). De wijze nar Semar is dienaar en raadsman van goden en edelen. Hij heeft een flinke bil en buik, een groot gezicht en één tand in de mond. Een van zijn zonen is de langneuzige Petruk. Hij heeft een uitgezakte buik. Zijn hoofd staat op een lange, naar voren gebogen nek.

Afbeelding X: in kleermakerszit spelende dalang met de dikke clown Semar.

Turkse schimmen

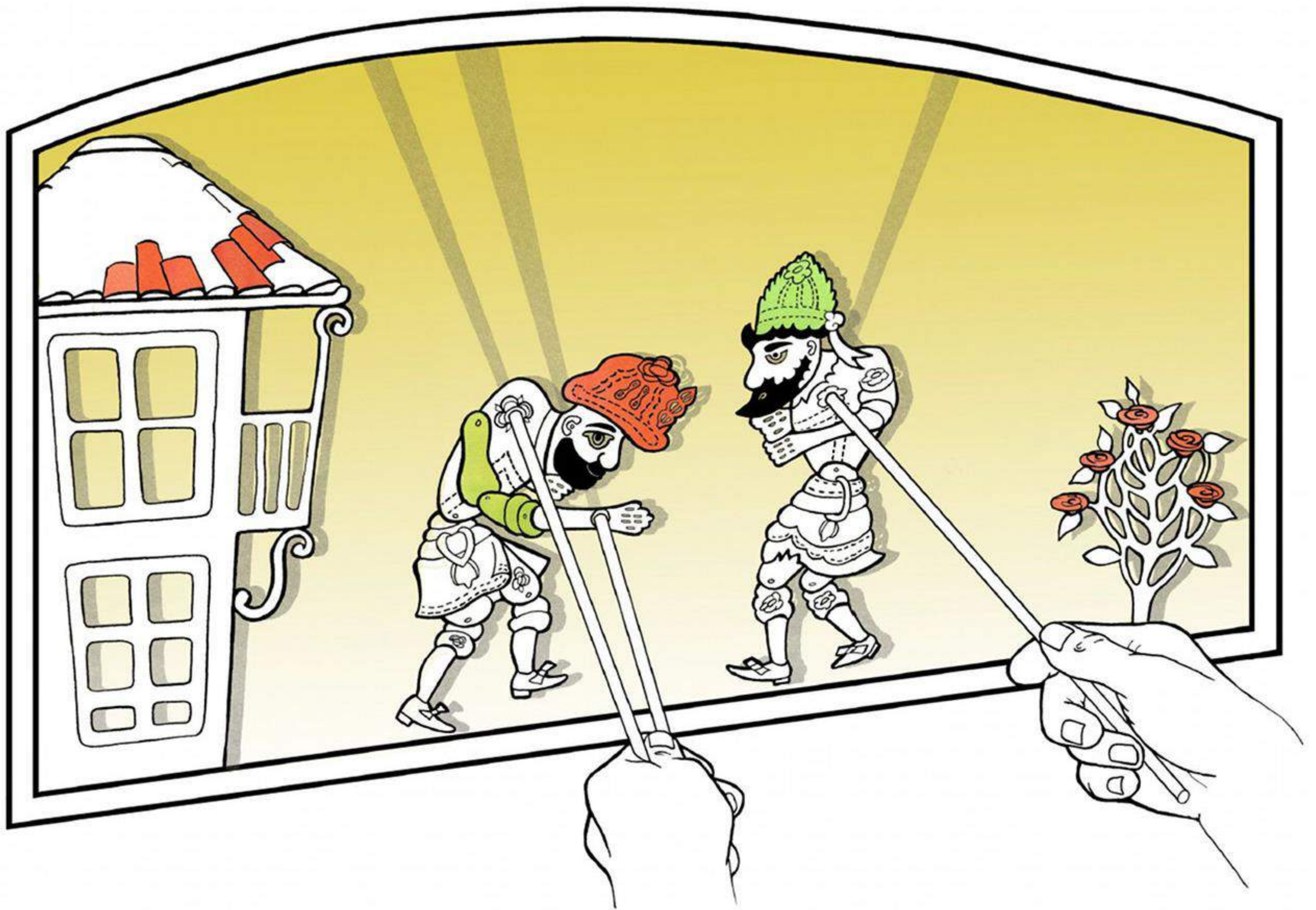
Turkse schimmen zijn gemaakt van kleurig beschilderd, transparant leer en voorzien van perforaties. Er wordt gespeeld volgens een eeuwenoude theatertraditie.

De figuren worden pal tegen het scherm aan bewogen door middel van een korte stok. Deze wordt bijna loodrecht ten opzichte van de schim gehanteerd. De hoofdfiguren zijn de gebochelde Karagöz en zijn tegenspeler en vriend Hacivat. In tegenstelling tot de andere figuren in het Turkse schimmenspel wordt Karagöz met twee stokken bewogen. Eén stok steekt in een gat in de schouder, de tweede zit aan zijn hand. En dat is niet voor niets, want hij mept er flink op los.

Karagöz en Hacivat

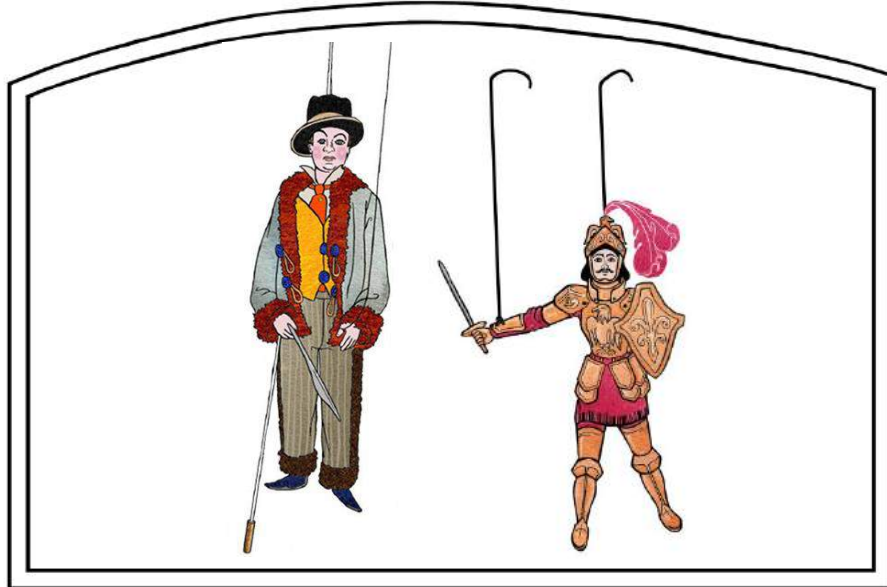
Karagöz heeft zigeunertrekken, zijn naam betekent 'zwarttoog'. Hij heeft een zwarte baard en draagt een tulband. Karagöz is impulsief en onontwikkeld, in tegenstelling tot Hacivat. Wat ze delen, is de armoede. Hacivat uit zich in hoogdravende taal en laat merken dat hij de Islamitische klassieken goed kent. Hij wordt door zijn makker vaak op de hak genomen.

Afbeelding XI: lange arm bezittende Karagöz met zijn makker Hacivat.

Stangpoppentheater

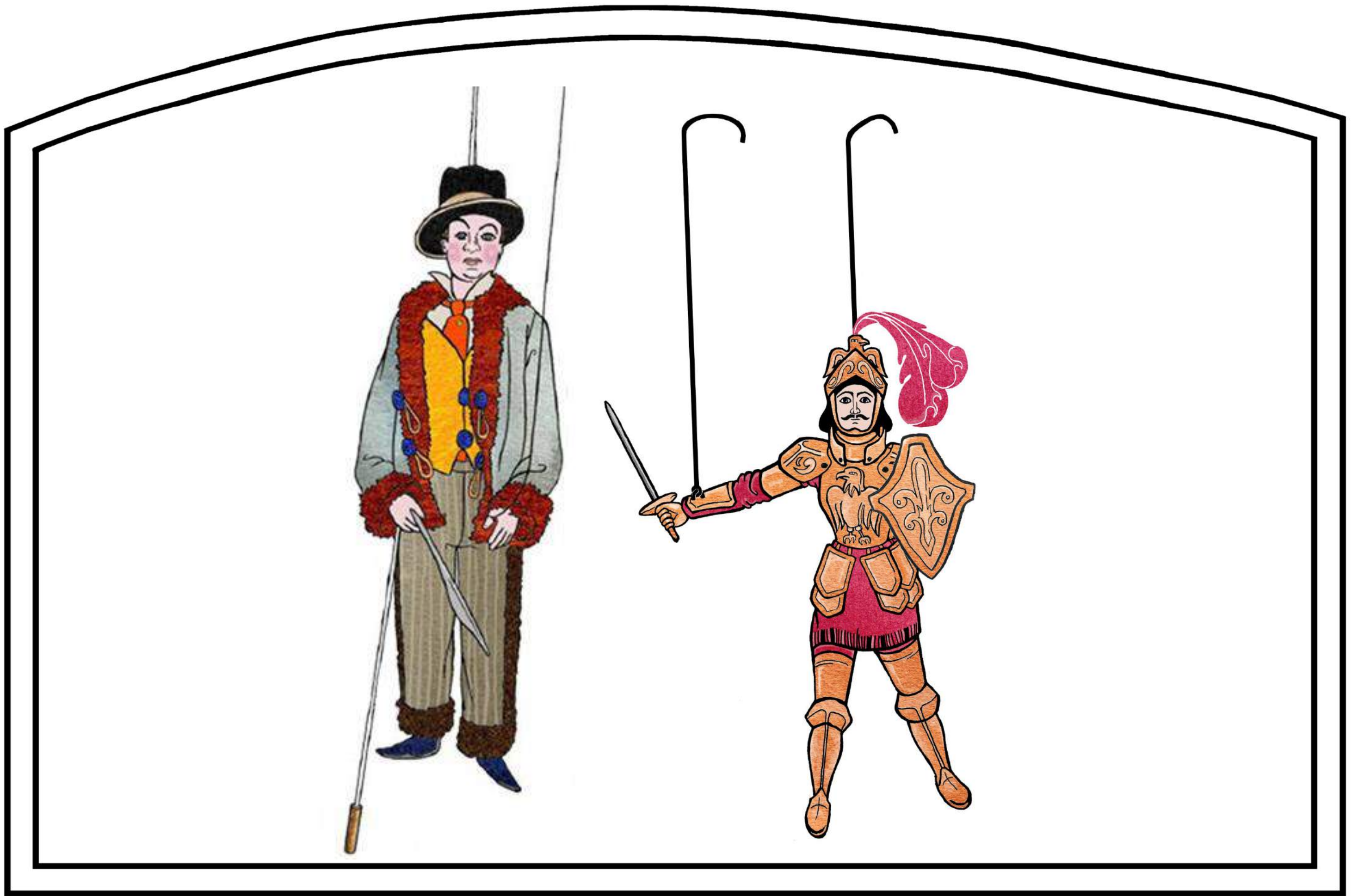
Het Italiaanse eiland Sicilië heeft een rijke poppentheatertraditie. Er wordt gespeeld met grote stangpoppen: de pupi. Dat zijn zware en stijve 'marionetten' die van bovenaf worden bewogen. De staaf waaraan de figuur hangt, loopt door de kop en zit met een haak vast aan het houten lijf. Hierdoor kan het hoofd draaien. Aan de rechterhand zit een stang voor de manipulatie van de arm. De linkerarm wordt bewogen door een koord.

Repertoire met paladijnen

Het repertoire bestaat voornamelijk uit de belevenissen rond de middeleeuwse keizer Karel de Grote en zijn paladijnen (ridders). Wild gaat het eraan toe tijdens hun strijd tegen de Saracenen (mohammedanen); er rollen zelfs koppen. De vechtjassen dragen een harnas, helm en een schild van uitgeklopt koperplaat.

Afbeelding XII: een guappo (Napolitaanse schurk) en de geharnaste ridder Orlando Furioso (Razende Roeland) met helm, schild en zwaard.

Stichting Het Poppenspe(e)lmuseum (ANBI)
Musée de Marionnettes et de Guignol Puppentheatermuseum
Puppetry Museum

Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL

Tel./Tél.: +31(0)578 - 56 02 39 Fax: +31(0)578 - 56 06 21

Info: +31(0)578 - 63 13 29

www.poppenspelmuseum.nl www.poppenspel.info

www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2

www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl

www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs

info@poppenspelmuseum.nl

Dit mini-pop-up-project op internet, zie:

<http://poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/Blindenproject.pdf> en

<http://poppenspelmuseumbibliotheek.nl/Pdf/Pamflet159a.pdf>.

Verantwoording afbeeldingen. Trekpoppen/pantins – heer en mevrouw Polichinelle, Nouvelle Imagerie d'Épinal, Frankrijk, ca. 1900. De illustraties van Elsje Zwart komen uit de serie 'Poppentheateralfabetkleurletters' (2012) en 'Poppenspe(e)ltechnieken en -figuren', een educatieve reeks teksten en prenten over het (volks)poppentheater (2010).